

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כ, תשכ"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כ, תשכ"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

כתיב "מלא", המעיד על שיבוש לשון

(סיום)

ב. מקרים אחרים, שמוצאים אנו בהם יו"ד יתרה, הם בריבוי של מלים, שתנועתם הראשונה היא שווא כהתקצרות מצורת היחיד. לדוגמה, המלה מימד (מ"ם ראשונה בצירי). לפי הדין אין מוסיפים יו"ד אחרי צירי ביחיד, אלא אם כן הצירי מתקיים בכל הנטייה, כמו: זיעה, ריאה, תיבה⁸. הצירי במלה ממד אינו מתקיים בריבוי, אלא הופך לשווא בשל התרחקות הנגינה. תוספת היו"ד ביחיד לא תיחשב לשגיאה גסה, כי אולי ביכולתה למנוע הטעיה (ראה "לשוננו לעם" קצ"א—קצ"ב, עמ' 235), אך תוספת כזו בריבוי היא שגיאה בעברית לכל הדעות, כי המ"ם כאן תמיד בשווא, בנפרד או בנטייה. והנה דוגמות פסולות מן העיתונות: "הבוקר אפשר היה לקבל תמונה על מימדי הנוק" ("מעריב", 18.4.68), "הריפורמות תקטנה את מימדי הנשירה" (א' כ"ף, "מעריב", שם), "בהבאתו למימדי הענק של היום" ("מעריב", 2.7.68), "אנזים נוסף בשלושה מימדים" ("הארץ", 11.8.68, כותרת בעמ' 12), בכל אלה צ"ל: ממדי, ממדים, וכך אמנם במקור המקראי: "מי שם ממדיה" (איוב לח, ה).

גם המלה מצר היא מאתו משקל (שתיהן משורשי הכפולים: מדד, צרר), והנה שמענו מפי "הדודאים" בשיר

8. ר' בחוברת הכללים (הערה 2), עמ' 19.

המפורסם ממלחמת ששת הימים מאת י' מוהר: "את כל המיצרים עברנו... אנחנו נעבור במיצרי טירן", והנכון הוא כשם הקודם: המצרים, מצרי-טירן, במצרי-טירן (בשיר נשמעת ב"ת שוואית). כך הנטייה במלה, שהוראתה מצוקה — בין המצרים — וכך במלה, שהוראתה מעבר צר בין הימים: מצר גיברלטר, וברבים — מצרים.

וקל וחומר במלה מכל (משורש 'כוד), ובריבוי מכלים (ולא מיכלים)⁹, וכן בסמיכות: מכלי. ולכן "נתבקשו לשתות... ישר מתוך מיכלי-התה" ("מעריב", 15.11.68, עמ' 25) היא שוב הטעיה, ואין לכתוב ביו"ד. וכן יש להגות גם מכלית (=מכוונת או ספינה בעלות מכלים להעברת נוזלים), ולא "מכלית — מיכלית". וברבים, כמובן, מכליות, ולא: "חברה ישראלית הזמינה בנורווגיה 2 מיכליות ענק ("הצופה", 15.11.68, עמ' 2 בכותרת).

ושגיאה דומה ממלה במשקל אחר, במלה סדרה, שבריבוי הסמ"ך היא בשווא, סדרות, כמו המלים: שמלה-שמלות, גבעה-גבעות וכן פסגה-פסגות. לכן יש לכתוב

9. ראה, למשל, אבן-שושן במילון החדש, עמ' 1342ב, אך הוא עצמו אינו מדייק ובעמוד הבא, בערך מכלית, מנקד בטעות: מכונית או ספינה המצוידת במכל או במכלים וצ"ל: במכלים. ד"ר ש' ברקלי, בלוח השמות השלם, הוצ' מס, 1960, כותב ביו"ד 'מיכל' אף בניקוד ומשייך את המלה למערכת הנטייה של השמות היכל, מיתר (ראה ע"פ המפתח), וטעות בידו, כי 'מיתר' משורש יתר, והיו"ד בה שורשית, אך מכל (=כול, מכיל), אין בה מקום כלל ליו"ד.

יסדרות חדשות, ולא „סידרות חדשות“ („הצופה“, 25.4.68), שהיא שגיאה לשונית, ולא חטא כלפי הכללים של הכתיב חסר-הניקוד.

ודוגמה אחרת, שטועים בה הן ביחיד והן ברבים: מפורסם הוא ההבדל בין מְנוּי לבין מְנוּי, ובגלל הנוטים לשגות העירו עליהם ספרי הלשון¹⁰. בראשון (‘מְנוּי לעיתון’, מְנוּי לקונצרטים) מתקצר הקמץ לשווא בריבוי, ולכן: מְנוּיים, בלי יו”ד גם בכתיב חסר-הניקוד. שגו אפוא בעלי ההודעה בעיתונות: „הצטרפו למינויי השירות הבולאי“, והיא מכשילה את הרבים בהכוונה לקריאה בלתי נכונה, וכן מבקשת „מחלקת המינויים“ סליחה על אי-חלוקת העיתון ביום אתמול באזור מסוים (במודעה ב„הצופה“, 13.11.68, עמ’ ראשי למטה) — באילו מינויים עוסקת המחלקה? בצורה השנייה (‘מינוי לתפקיד’) נשאר החירק גם בריבוי, ולכן „המינויים ייכנסו לתוקפם ביום...“. דוגמה מכשילה יש גם בכתיבה ביחיד בלי יו”ד, כגון: „(ניקטון) זכה ב-692 קולות, 25 יותר מהדרוש למנוי“ („מעריב“, 8.8.68), ולפי הכללים צ”ל למינוי, והעיתון הופך למדריך מטעה לקורא העברית. הוא הדין, למשל, במלה נְשׂוּי. בני הזוג מזמינים לטקס הנישואין, אבל למחרת הטקס יכולים הם לפרסם במודעה, שהם נשואים (נו”ן שוואית), שהקמץ הפך לשווא (מן היחיד נְשׂוּי. ויש הטועים בהבחנה גם בין אלה. המערכת מודיעה בכל עיתון, שאין היא אחראית לתוכן המודעות ולסגנון. האם זה חל גם על הנוגע בתחום הלשון הנכונה?

10. י. פרץ, עברית כהלכה, עמ’ 48; בהט—רון, „ודייק“, עמ’ 91.

ושוב על חוסר הבחנה בין שתיים קרובות הן ביחיד
 והן בריבוי, הזוגות: 'אמוֹן־אמונים', ו'אמוֹן־אמונים'. הראשון
 מלשון אמוֹנָה במישהו, ואין בו מקום לחירק, לא ביחיד
 ולא ברבים, כי האלֹף אינה כלל בשווא, ואילו בשני, שהוא
 מלשון תִּרְגוּל, האלֹף חרוקה וגוררת אליה יוֹד בכתיב
 חסר־הנקוד. גם על ההבחנה בין אלה מעירים בספרי הלשון יג.
 דוגמות מן הזוג הראשון: איש־אמונים, שבועת־אמונים; ומן
 השני: אימוני הקבוצה, בסיס־אימונים. רבות הן הדוגמות
 בעיתונות לתוספת היוֹד היתרה בדוגמות השייכות לזוג
 הראשון מלשון אמוֹנָה: "הנשיא מצהיר אימונים" ("הצופה",
 במוסף השבועי, 25.5.68), "והוא ידוע כאחד האנשים הנהנים
 מאימונו של מר א' אבן" (שם, שם), "ולא ינצלו הזדמנות
 למעול באימון" ("מעריב", 26.5.68), "כדי להשיג מחדש את
 אימון החברים במאבקם הגדול" ("הצופה", 2.8.68), "הביע
 אימונו המלא ביוצרה" ("מעריב", 16.8.68, עמ' 18) — בכל
 אלה יש חטא מובהק כלפי הלשון העברית. כיצד יבדילו
 הקוראים בין "דרוש לנו אימון העם" ("מעריב", 21.6.68)
 לבין "נקבעו 8 אתלטים... למחנה אימון באירופה" ("מעריב",
 11.6.68)?

ג. יש עוד יוֹד, שנוטים לזלזל בה, והיא היוֹד
 הקטנה המבדילה בין נטיית מלה ביחיד לבין נטייתה ברבים
 בגוף מדברים. מחקרנו = מחקר שלנו, מחקרנו =
 מחקרים שלנו; חברנו = חבר שלנו, חברינו =
 חברים שלנו. פרט קטן, שצריך להיות ידוע לכל לומד

11. ראה, למשל, בהטרוני, "ודייק", עמ' 22.

עברית, ויש המוסיפים את היו"ד ל"תפארת" הכתיב חסר-
הניקוד, ושוגים בזה ומשגים. "בנינו היקר... נפל על
משמרתו" ("הצופה", ערה"ש תשכ"ט), "תודתינו נתונה לכל
המשתתפים" (במודעה שם, 20.9.68), "טרם הגיעה העת לפרק
(= לפרוק) גשקיננו" (שם, 12.9.68), "המחשבה הדתית
בתקופתינו" (שם במודעה, 12.11.68). אמנם יבואו לטעון
נגדנו, כי אין סכנה באלה, שהרי בריבוי משתנה הצורה
הכתובה — תקופותנו, תודותינו — אך בוודאי אין לומר כך
על בנינו, ועוד, שהנוטה לזלזל באלה יטעה גם במקום
ססכנת ההטעיה קיימת, כמו: "דבריו על סיכויי השלום
באיזורינו" ("הצופה", 20.10.68), "לדון בסכנה של חדירה
סובייטית לאיזורינו" (שם, 29.10.68) — האם מדובר באזור
שלנו או באזורים שלנו? כך עלולים גם לשגות בדרך
הפוכה: "לכל לקוחותינו וידידנו" (כמודעה ב"מעריב", ערה"ש
תשכ"ט), וצ"ל וידידנו, לפי תחילת המשפט.

ד. עוד ניתן להעיר על טעויות ביסודן של מלים,
דהיינו ביחיד נפרד בלבד, בחלקן במלים, שהן מחודשות
בעברית. קראנו בעיתון כי "שודרה שיקופית מבחן" ("הצופה",
28.5.68), ועל "הביקוש לסרטים מלווי השיקופיות" ("לאשה",
ערה"ש תשכ"ט, עמ' 17). המלה המחודשת היא שְׁקוּפִית
(= תמונה מועתקת על־גבי חומר שקוף)¹², ורבים הטועים
בהוהגים משום מה 'שיקופית'. בתוספת היו"ד כאן, הן
ביחיד והן ברבים, יש אפוא משום הכוונה רעה.

12. ראה עכשיו בילקוט ממונחי הצילום, לשוננו לעם קפ"ה—

קפ"ט, עמ' 179.

וכן "מי הם 16 החבלנים, ששחררו במיחווה", "הרוב מצדיק המיחווה ההומניטרית" (שתי כותרות ב"הצופה", 20.10.68). מלה כזאת במ"ם חרוקה פשוט אינה קיימת. משקל המלה כפי שנקבע הוא מחוה (= "ג'סטטה"), והכותב ביו"ד מטעה את הרבים.

וכשם שהערנו בראש דברינו על תת־מקלע, המכשיר בכתיבה 'מיקלע', כך מצאנו: "מיצנח־עצירה של מיג" ("ידיעות אחרונות" בכותרת 24.10.68), שהיא מאתו משקל. וכאן יש אפילו להבדיל בין מצנח — שהוא המכשיר שבאמצעותו צונחים (על משקל מכשירים רבים) — לבין מצנח, שהוא עצם מעשה הצניחה¹³. יש אפוא להתעניין בדיוקיהן של חידושי מלים עבריות לפני ידיעת השימוש בכללי הכתיב המלא.

לסיכום דברינו בשני המאמרים מתבקשות מאליהן שתי מסקנות:

13. ר' אבן־שושן במילונו החדש, כרך ד', עמ' 1487 (ב). לפלא בעינינו שליד 'מצנח' מציע את הצורה מיצנח בכתיב חסר־הניקוד, שהיא נגד הכללים. געיר אגב זה, שאבן־שושן מרבה להביא במילונו בצד המלה המנוקדת גם את הצורה בכתיב ה"מלא", אך בלי כל שיטה ברורה, ובמקומות רבים אין הכתיבה תואמת את כללי ועד הלשון. קל להיווכח בכך בעיון קל בערכים של האות מ"ם. אפשר להבין את הצורה המלאה מיצנח, לפי השקפתנו, להבדילה ממצנח, המכשיר. אך נמצא, שמציע (מלא): מיצמוץ, מיצלב, מישמר, מישען; ולעומת זה (חסר): משענת, משמש, משנה.

1) עוד דרושה הדרכה והכוונה רבה בשימוש הנכון של כללי הכתיב חסר-הניקוד, ואם באה החלטתה של האקדמיה, יש למצוא דרכים לכך בטרם תתבסס השרירות וימצאו היתרים לשיבושים. רוב הסטיות, שהודגמו מן העיתונות, אינן נובעות מחוסר ידיעה, אלא שלא טרחו לעיין בכללים וללמדם. אף על פי שפה ושם ייראו תוספות היו"דים והוי"וים כצורמים לרבים מבחינה אסתטית, ופה ושם תתבקש תוספת הכרחית כביכול, יש לקבל את הדין, כי הוברר, ששמירה על הכלל על פי רוב יעילה וחיונית, על אף שאין בהם לפתור את הכול, ויישארו מעט כתיבים דו-משמעיים. את הדגשת הטעם הנכון להנהגת כללי הכתיב חסר-הניקוד הביא א' בנדויד באחד ממאמריו בנושא זה¹⁴: „הכנסת הצוואר בעול משמעת מסוימת... להטיל משטר וסדר (בדרכי הכתיבה), ובעיקר להרבות הבנה“.

2) רבות מאד הן עדיין הדוגמות מן הכתיב המתימר להיות כתיב „מלא“ חסר-ניקוד, שיש בהן משום הטעיה ברורה לקריאה של עברית משובשת ובלתי תקינה, והן מוכיחות, שעיתונאים במיוחד ועוד בדומיהם, העוסקים בכתיבה להמונים, שוגים מחמת חוסר ידיעה בעברית או מזלזול בתחומים הנראים בעיניהם פעוטים. בטרם יבואו בציבור להתמרמר על הקשיים בלימוד הכללים של כתיב זה או לטעון שאינו הולם את הדרישות, ובטרם יבואו לדרוש שינויים ראדיקליים-מהפכניים, שיהרסו מערכות מסורות מדורי-דורות כצורך מציאותי, מוכח מן המציאות, שיש להושיב רבים על

14. ר' „לשוננו לעם“ ק—ק"א (תשי"ט) עמ' 242.

ספסל הלימודים, כדי ללמוד ענייני יסוד אחדים ולתקן עיוותים בעברית, שאין עליהם חילוקי דעות.

אם אמנם יש בהקפדה על קוצו של י"ד להגביר בהירות ולשמש מנחה נאמן, יכולים העיתונאים למלא בזה את השירות הטוב ביותר לרבים בהכוונה להגייה נכונה וגם לשימוש בעברית תקינה. אחרי הלימוד תבוא השגרה הטובה והנאה, שתשמש מופת ודוגמה להמונים.

ראובן מירקין

להשלמת הנמצא במילונים*

(המשך)

אשכנז, התפעל (תרכ"ו)

ראה „לשונו לעם“ תשכ"ז, עמ' 116

„ומלבד רעה תולה זאת... הנה עוד רעה תולה, אשר על המורים ללמד לתלמידיהם את למודי העברים בהעתקת

* במדור זה ננסה להגיע אל עדויותיהם הקדומות ביותר של מלים, צירופים, צורות, הוראות ושימושים, החסרים במילונים, או הבאים בהם בלא עדות מפורשת מן הספרות, או המובאים בשם מקורות מאוחרים. מי שבידו עדות קדומה יותר מן המובאת כאן, אנו מבקשים ממנו, שיעמידנו עליה. ואף אנו עצמנו נביא לפעמים